

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЯТА
НА НЕОПРЕДЕЛИТЕЛНИЯ ЧЛЕН
В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
(ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА СЪПОСТАВКАТА
С АНГЛИЙСКИЯ И ИТАЛИАНСКИЯ ЕЗИК)

Борис Бисеров, Петя Александрова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ON THE MATTER OF THE GRAMMATICALIZATION
OF THE INDEFINITE ARTICLE IN BULGARIAN THROUGH
THE JUXTAPOSITION BETWEEN ENGLISH AND ITALIAN

Boris Biserov, Petya Aleksandrova
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The object of the current study concerns the morphological category of determination in Bulgarian, English and Italian. More specifically, the paper deals with the unmarked member of the category – indefiniteness, and the juxtaposition between Bulgarian and the two Western-European languages suggests a number of efficient views on the uses of *един* (edin) ‘one’ as an alleged marker of indefiniteness. Some of the most prolific cases are included in the study, then a number of examples are introduced and, finally, using the method of statistics, a conclusion is made on the matter.

Keywords: indefiniteness, grammaticalization, one, English, Bulgarian, Italian

Обект на настоящото изследване е категорията *определеност* – *неопределеност* в съвременния български език, английски език и италиански език и в частност – немаркираната грамема в тази категория (неопределеността) през призмата на съпоставката с двата несродни западноевропейски езика. Интересът към темата е породен от желанието да бъдат анализирани приликите и разликите, които се наблюдават при функционирането на неопределителните форми в трите сравнявани езика.

Основните цели, които си поставяме, са две: 1) да представим накратко същността и характеристиките на категорията *определеност* – *неопределеност* в съвременния български език (по-нататък СБЕ), като акцентираме върху един от спорните въпроси, свързани с нейното функциониране: има ли основание да се говори за граматикализация

на неопределителен член в СБЕ; 2) да съпоставим употребата на неопределителния член в английския и италианския език със ситуацията в СБЕ, като използваме преводни текстове, за да проследим кои са българоезичните еквиваленти на този граматичен маркер и каква е тяхната фреквентност.

При изследването на проблема сме използвали три метода – дескриптивен, чрез който представяме същността на категорията и нейните особености, контрастивен, чрез който с примери от преводни текстове сравняваме проявите ѝ в трите езика, и статистически, чрез който онагледяваме получените резултати.

Корпусът от преводни еквиваленти в изследването е ексцерпирен от романите „Чичо Томова колиба“ на Хариет Бичър Стоу и „Чочарка“ на Алберто Моравия, като са разглеждани по два превода от различни преводачи с цел да се изключат, доколкото е възможно, субективността и преводаческите предпочитания.¹

Както е известно, категорията *определеност – неопределеност* през годините е изследвана от много български и чуждестранни учени, като едни от тях представят неопределителния член спорадично (вж. напр. ГСБКЕ 1983), а други напълно отричат неговото съществуване в българския език (Андрейчин/Andreychin 1978).

Задълбоченото изследване на определителния член в българския език неминуемо води след себе си въпроса за неизяснената природа на неопределеността. Появата на неопределителния член като резултат от своеобразното балансиране на езиковата система е явление, което наблюдаваме в много западноевропейски езици с развита членна система. Важно е да се направи разлика между категорията определеност – неопределеност и членуването: докато членуването се отнася за съществителни, прилагателни, числителни, притежателни местоимения и причастия, то категорията определеност – неопределеност се отнася до именната фраза. Маркер на определеността в СБЕ е определителният член, който е задпоставен и се пише слято с думата, която определя, което го отличава от много западноевропейски езици и останалите славянски езици:

Днес гледах филм. – Днес гледах филма.

В първия пример не се говори за определен филм, той е непознат за слушателя, затова и лексемата е в своята основна форма, нечленувана, с което се изразява неопределеността (филм = всеки, всякакъв филм). Във втория пример филмът е определен, известен е и на

¹ Поради ограничения в размера на доклада няма да бъдат представени всичките примери, които са използвани при изследването.

говорещия, и на неговия събеседник. В това се изразява същността на грамемата *определеност* – показва познатост, известност, определеност на обекта (ГСБКЕ/GSBKE 1983).

За да изясним максимално структурата на категорията *определеност* – *неопределеност*, ще се позовем на някои от най-задълбочените изследвания в областта. Пръв, още през 60-те години, С. Иванчев допуска, че „може да се говори и за категорията неопределителен член в българския език“. В своите примери С. Иванчев обособява изречения с членувани, нечленувани форми и тези, които са съставени от неопределителните местоимения *един*, *една*, *едно* и име. За последните обяснява, че са се появили „спонтанно“, тъй като на тези места не е можело да се появи нито членувано, нито нечленувано име, а само такова, съчетано с местоимението *един*. Той прави уточнението, че в този случай неопределителното местоимение *един* „не бива да се смесва с обикновената атрибутивна употреба на прилагателното в широк смисъл“ (Иванчев/Ivanchev 1957). Срв.:

Художникът рисува жена. (не мъж)

Художникът рисува жената. (позната, определена жена)

Художникът рисува една жена. (непозната, неопределена жена)

Според него, когато неопределителното местоимение *един* е съчетано с име (придружено или не от прилагателно), то винаги означава „неопределеност на някакъв единичен, конкретен предмет“, т.е. изпълнява същата функция, която има неопределителният член в езиците, в които тази категория е граматикализирана. В своите изследвания С. Иванчев потвърждава, че „в употребата на неопределителното местоимение *един*, *една*, *едно* в българския език може да се виждат наченки, черти, елементи от употребата на неопределителен член“, който обаче все още не се е установил до такава степен в езика, че да може да бъде характеризирани и обособени като грамема (Иванчев/Ivanchev 1957).

Освен него сред застъпниците на тезата, че *един* функционира по-скоро като местоимение, са В. Косеска-Тошева и Т. Шамрай. Най-често изтъкваният аргумент при тях е невъзможността *един* да заема предикативна позиция, което пък е най-често прилаганият критерий за проверка дали съществува член или не. Т. Шамрай, която представя категорията като лимитираност-нелимитираност, влага в значението лимитираност именно разбирането, че за граматикализацията на *един* все още не може да се говори. Визират се фрази от типа *Дай ми един химикал*, *Взemi една книга*, в които макар произволността на референта да е очевидна, *един* може да се замени с *някакъв*, *какъвто и да е*,

който и да е от реда на неопределителните местоимения (Шамрай/Shamrai 1989).

През 70-те години изследвания върху категорията предлага и С. Стоянов, който обаче обръща по-голямо внимание на определеността, както и на морфологичните правила за членуване (Стоянов/Stoyanov 1965).

С. Георгиев е първият измежду лингвистите, които правят разграничение между *един* като неопределително местоимение и *един* като неопределителна частица (неопределителен член). Той представя неопределеността като маркирана (неопределителен член) и немаркирана (нечленувана форма или нулев определителен член) и отбелязва, че в СБЕ „надделява вторият вид, а първият е само частично и твърде непоследователно явление“. Авторът обособява два вида неопределеност: нулевата неопределеност, която е опозицията на определеността (*мъж-мъжа/ът*) и словосъчетания с неопределителното местоимение *един* (*един мъж-мъжа*), които представя като „частична детерминация, неопределена индивидуализация на отделяне на предмета от останалите по показателя неопределеност“ (Георгиев/Georgiev 1991). Според автора не може да се говори за граматикализация на лексемата *един* поради нейната променлива употреба в различни речеве ситуации, но е факт, че в определени случаи играе ролята на неопределителен член. С. Георгиев предполага, че една от причините за невъзможността за граматикализация на неопределителния член е различната позиция спрямо името на определителния член (задпоставен) и неопределителния член (предпоставен) (Георгиев/Georgiev 1991).

Един от изследователите с безспорен принос към проучването на категорията на детерминацията е В. Станков. В своите публикации той обособява опозицията обща – конкретна неопределеност, която преди това е била наричана от някои лингвисти специфична – неспецифична. В първия случай (обща неопределеност) предметът не е известен нито за говорещия, нито за слушащия, докато при втория (конкретна неопределеност) – предметът е известен на говорещия, но не и на слушащия. Срв.:

Тя иска да купи пиано (= „общо понятие за предмета“)

Тя иска да купи едно пиано, което вчера ѝ предложиха. (= „представа за конкретен предмет от действителността“).

Както се вижда от примерите, общата неопределеност се изразява от нечленуваната форма на името (нулев определителен член). Конкретната неопределеност се отличава от общата с „конкретизираща-

не, отделяне, избор на един от многото (или няколко) предмета от даден клас“ (Станков/Stankov 1998).

В по-съвременните трактовки на категорията е налице тенденцията към излизане от границите на чистата морфология и свързване с логиката и прагматиката. В този смисъл споделяме вижданията на Р. Ницолова и В. Зидарова, които разглеждат категорията в светлината на теорията на референцията, както и от семантико-прагматична гледна точка. Въпросът за референцията, осъществявана чрез езиковите знаци, е пресечна точка на философията и лингвистиката (Зидарова/Zidarova 2018). Според тази теория думите имат значение, доколкото са символи на означаваните от тях обекти.

В системата на езика предметната съотнесеност е разгледана като „денотация“, а в речта – като „референция“. В нашата езиковедска литература теорията на референцията се прилага от С. Карагъзова при описанието на определени езикови изрази. Авторката дефинира референцията като „отношение между предмета, езиковото съобщение за него и адресата“ (Карагъзова/Karagyozova 1982). Бихме добавили, че при такъв подход не по-малко важна е ролята на адресанта (говорещия). Това схващане до голяма степен съвпада с разглежданата от Р. Ницолова т.нар. неопределеност на референцията „като фрагмент от логиката на естественото мислене“ (Ницолова/Nitsolova 2018: 133). Когато говорещото лице вербализира неопределеност, то смята, че референтът не е известен на слушателя и той не може да го идентифицира. Р. Ницолова разглежда три релации във връзка с категорията определеност – неопределеност: 1) референт – субект; 2) референт – свят; 3) референт – други подобни референти.

Убеждението, че в изказването фразите могат да бъдат както референтни, така и нереферентни, изразяват М. Лакова и Г. Гаргов (Лакова, Гаргов/Lakova, Gargov 1985). Двамата достигат до изводи, които поставят началото на съвременното тълкуване на категорията: 1) категорията е изреченска и семантиката ѝ би следвало да се разглежда на равнище изказване с оглед на всички фактори, които биха могли да му повлияят (гледна точка, намерение на адресанта, контекст); 2) Категорията е семантико-прагматична, а основната единица, в която тези две функции се съчетават, е изречението; 3) М. Лакова разграничава три типа именни фрази в рамките на категорията: дефинитни (с определителен член – напр. *Пътят е пуст*), адефинитни (с нулев определителен член – напр. *Иван е футболист*∅) и индефинитни, които се образуват от нечленувано съществително име (или съществително без членувано определение) или от нечленувано съ-

ществително име, придружено от неопределително местоимение (Лакова/Lakova 1983).

(Един, някакъв) твой познат те търси по телефона.

Адефинитните фрази се свързват с предикацията и нереферентността. Акцентът е върху качествена характеристика на обекта (за разлика от референтните, които акцентират върху самия обект). М. Лакова обобщава, че възможността да се добави или не *един* е критерият, по който могат да се различат адефинитните от индефинитните фрази.

В своите публикации М. Лакова разглежда и генеричните именни фрази, като ги оприличава формално на дефинитните фрази за индивидуална определеност. Единственото ни несъгласие с авторката идва от определянето на генеричните именни фрази като „потенциално референтни“ (Лакова/Lakova 1983). Ние смятаме генеричните фрази за нереферентни в смисъла, в който прилагаме теорията за референцията в настоящото изследване. Имената не реферират обект, а назовават клас, представен чрез родовите му признаци:

Кравата е тревопасно животно.

Орлите са птици.

Говорещият не визира отделна крава или отделна група орли, а употребява името единствено по силата на неговата знакова семантика.

По отношение на признака референтност за нас по-обективно е схващането на В. Зидарова, която не приема „генеричността и генеричната употреба като част от сферата на детерминацията, а като самостоятелно явление, което е резултат от метафорична употреба на детерминаторите в условия на специфичен контекст“ (Зидарова/Zidarova 2018: 315). Според нас генеричността стои извън категорията, защото възниква по-скоро в рамките на контекста, и, което е по-важно, при този тип фрази се извършва неутрализация на опозицията определеност – неопределеност.

Споменатото деление (дефинитни – адефинитни – индефинитни именни фрази) стои близо до разглеждания и от И. Куцаров (Куцаров/Kutsarov 1997) тричленен модел на категорията. В „Лекции по българска морфология“ авторът засяга проблема за трисъставната природа на определеността („индивидуална, количествена и родова определеност“), нуждата от обединяване на грамемата около едно общо значение и липсата на главно значение на немаркираната грамема. Той отбелязва, че формите с неопределителните местоимения *един* (*една, едно, едни*) и *някакъв* (*някаква, някакво, някакви*) не могат да бъдат наречени неопределителен член, защото неопределени се наричат „формално немаркираните форми“ от типа *маса, дърво, учеб-*

ник, деца. Следователно трябва да се измисли друго название и категорията би станала тричленна (*маса – една маса – масата*). И. Куцаров твърди, че „на този етап от развитието на български език не е логично да се приеме наличието на неопределителен член от типа *една книга*“. Поставя и въпроса за нуждата от намиране на подходящо наименование на категорията, „което да обединява и двата члена на категорията“, за да не се наруши системната организация на езика (Куцаров/Kutsarov 1997). За най-подходящо наименование на категорията приема термина *положение*, предложен от А. Теодоров-Балан (Балан/Balan 1947).

Когато става въпрос за изследване на категорията определеност – неопределеност и особено в съпоставителен план с английски език, името на Х. Стаменов се откроява като еталон за задълбочени наблюдения по темата. Според него местоимението *един* е присъщо за употребите на специфична референция, докато нулевият член се употребява при тези с неспецифична. Примерът, който привежда Х. Стаменов, е следният:

Every evening at six o'clock a heron flies over the chalet.

Изречението *Всяка вечер над хижата прелита една чапла* демонстрира специфичната неопределеност – обектът е специфичен, но не е идентифициран (или поне не еднакво от адресата и адресанта), докато *Всяка вечер над хижата прелита чапла* е примерът за неспецифична неопределеност, при която обектът може да е всеки от множеството, не точно определен. Според Х. Стаменов разликата между двата вида неопределеност се вижда най-добре, когато именната фраза е допълнение на глагол, означаващ увереност, съмнение или намерение.

John wants to marry a girl with green eyes.

Ако преведем и тълкуваме примера като *Джон иска да се ожени за едно момиче със зелени очи*, безспорно става дума за специфична неопределена референция, което пък в контекст ще стои максимално близо до определената референция „момичето със зелени очи“. Пример за подобно приближаване между определеността и неопределеността можем да видим и от два независими превода на откъс от „Чичо Томовата колиба“:

Eliza had caught enough of the conversation to know that a trader was making offers to her master for somebody.

- 1) Елиза чу част от разговора и можа да разбере, че гостът е търговец на роби и че желае да купи някого от господаря ѝ (HBS/ХБСа);

- 2) Елиза беше схванала няколко думи от този разговор, които и бяха достатъчни да разбере, че един търговец на роби прави предложение на господаря ѝ (HBS/ХБСб).

Както вече отбелязахме, в английския език употребата на неопределителен член е задължителна, докато в българския е факултативна и това поражда смислови диференциации, подсилени и от преводите на някои английски изрази. Ето още един пример от „Чичо Томовата колиба“:

At this moment, the door was pushed gently open, and a young quadroom woman, apparently – about twenty-five, entered the room.

- 1) В този миг вратата се отвори и Øмлада 25-годишна квартеронка влезе в стаята (HBS/ХБСа);
2) В този миг вратата лекичко се отвори и една млада квартеронка, близо 25-годишна, влезе в залата (HBS/ХБСб).

Според Р. Ницолова именните групи с *един* представляват „специфичен индивид, чиито индивидуални признаци са най-често неизвестни на слушателя и известни на говорещия“ (Ницолова/Nitsolova 2008: 99). Повтаря се схващането, че *един*-фразите изразяват специфична неопределена референция, докато тези с нулев член – неспецифична неопределена референция. За авторката именно задължителната употреба на *един* в някои случаи обосновава разбирането за „определена степен на граматикализация“, като за целта тя привежда примера: *Дошъл съм да ти разкажа една работа*, в който употребата на нулев член е нерелевантна (Ницолова/Nitsolova 2008). Специфичната семантика на *един* е най-лесно разграничима във фрази с конкретни съществителни, като причината според В. Зидарова е, че конкретното може по-лесно да се подложи на идентификация от абстрактното (Зидарова/Zidarova 2018: 288). В случая става въпрос най-вече за фрази от типа „въвеждащи“: *Живели някога един дядо и една баба, Царувал един цар*, в които „говорещият знае достатъчно за референта и в следващите редове се предполага, че ще споделя своята информираност с адресата“ (Зидарова/Zidarova 2018: 288).

Освен в референтен план В. Зидарова разглежда лексемата *един* в два лексикално-семантични варианта: **един1** – неопределително местоимение, функционално и семантично близко до останалите неопределителни местоимения и **един2** – стоящ между определеността и неопределеността в зависимост от гледната точка на адресанта и адресата. Що се касае до първия вариант, във всеки отделен случай *един1 един* може да бъде заменено от „някакъв“:

Разправя, че като млада била женена за един адвокат, който много пиел.

Почувствах една пронизваща болка в рамото.

Този вариант на *един* се характеризира с признаците неидентифицируемост и неидентифицираност – той е непознат както за говорещия, така и за слушащия. Както се вижда от примерите, този функционално-семантичен вариант на *един* може да бъде използван както с конкретна, така и с абстрактна лексика. При двата превода на „Чичо Томовата колиба“ имаме много ясна взаимозаменяемост между *един* (*един1*, ако следваме терминологията на В. Зидарова) и останалите от редицата неопределителни местоимения:

The boy drew his chubby face down to a formidable length, and commenced toning a psalm tune through his nose.

- 1) Детето увеличи неимоверно много заобленото си лице и с необикновена сериозност запя през носа си някаква негърска мелодия (HBS/ХБСа).
- 2) Детето направи дълго лицето си и запя един псалом на носов тон (HBS/ХБСб).

Другият лексикално-семантичен вариант – *един2* – се подлага вече на специфична семантизация и граматикализация, различна от тази на *един1*. За разлика от семантиката на *един1*, тази на *един2* е „уникална и изразява идентифицируемост на референта от страна на адресанта и неидентифицираност за адресата“ (Зидарова/Zidarova 2018: 293).

Вечеряхме в един ресторант край плажа.

С една приятелка ще ходим на море.

С тези примери авторката посочва, че разликата между *един1* и *един2* е прагматична и се изразява във възможността или невъзможността за идентификация на референта. „Двата варианта изразяват различна комуникативна компетентност и комуникативна интенция на говорещия“ (Зидарова/Zidarova 2018: 294). Подобна зависимост виждаме и при превода на К. Савов: *The room was soon filled with a motley assemblage/Стаята скоро се напълни с една пъстра дружина*. Посоченият пример през призмата на съпоставка с английския език подкрепя тезата на авторката, че употребата на *един* (в случая *една*) зависи от въвеждането на нова информация в изказването и готовността на говорещия да я сподели със слушащия.

Докато в българския език категорията определеност – неопределеност поражда много въпроси, в италианския език „съществителните имена почти винаги са придружени от определителен или неопреде-

лителен член“ и случаите на нечленуване са редки и са точно определени (Кирякова, Бояджиева/Kiryakova, Boyadzhieva 2003: 27). Сред случаите, в които членът се изпуска, са: 1) в много наречийни изрази (*di fretta* – бързо, *a torto* – несправедливо; 2) в изрази със значение на качествени наречия (*con paura* – със страх, *con serenità* – със спокойствие); 3) в някои пословици (*Can che abbaia non morde* – Куче, което лае, не хапе, *Uomo avvissato mezzo salvato* – Предупреден човек е наполовина спасен); 4) в някои заглавия на книги (*Grammatica inglese* – Английска граматика, *Geografia per le medie* – География за среден курс; 5) в някои изрази, въведени от предлога *senza* (*senza luce* – без светлина, *senza pace* – без мир) и др. (вж. у Трифоне, Палермо/Trifone, Palermo 2005: 55 – 56).

В италианския език категорията определеност – неопределеност (*determinatezza* – *indeterminatezza*) се изразява чрез члена (*l'articolo*), който съответно може да бъде определителен (*l'articolo determinativo*), неопределителен (*l'articolo indeterminativo*) и частичен (*l'articolo partitivo*). Това, което го различава от този в българския език, е неговата предпоставеност. Както и в българския език, изразител на категорията определеност е определителният член, който показва, че предметите са познати и известни на говорещия и слушащия:

Il libro mi è piaciuto – Книгата ми хареса.

С неопределителния член се назовава в речта нещо ново и непознато или някой/нещо по общ, неопределен начин (Трифоне, Масимо/Trifone, Massimo 2005: 46). Чрез него се изразява граматическата категория неопределеност:

No comprato un fiore – Купих (едно) цвете.

Un leone è fuggito dallo zoo – Един лъв е избягал от зоопарка.

Характерно за неопределителния член е, че няма свои форми за множествено число и използва членуваните форми на предлога **di**. По този начин двата заедно с частичния член „се допълват взаимно в представянето на неопределен обект/субект“, като неопределителният член въвежда броимите съществителни имена (*una stanza* – една стая, *un quaderno* – една тетрадка, *uno studente* – един ученик), а частичният – неброимите (*del vino* – вино, *dell'acqua* – вода, *dello zucchero* – захар) (Кирякова/Kiryakova 2004: 35). Частичният член (*del, dello, dell', della, dei, degli, delle*) обозначава „неопределена част от един предмет (неопределено количество) или от множество предмети (неопределен брой)“ (Кирякова/Kiryakova 2004: 46).

No mangiato del dolce – Изядох сладкиш/от сладкиша. (част от сладкиша)

No mangiato dei dolci – Ядох сладки/от сладките. (част от сладките)

Сега ще разгледаме няколко примера от романа „Чочарка“ на Алберто Моравия през преводите на Мария Касърва (АМ/АМа) и Наталия Христова (АМ/АМб). В 56% от случаите е налице преводаческа симетрия:

1. *Sembrava di camminare per una città in cui gli abitanti fossero morti per qualche epidemia.*

Имах чувството, че преминаваме през Ø град, чиито жители са измрели от някаква епидемия (АМ/АМа).

Сякаш бяхме попаднали в Ø град, чиито жители са били покосени от смъртоносна епидемия (АМ/АМб).

2. *Mise foglio in un cassetto, andò ad aprire la porta e disse[...]*

Сложи я в едно чекмедже, отвори вратата и каза [...] (АМ/АМа).

Пъхна листа в едно чекмедже, отиде да отвори вратата и каза[...] (АМ/АМб).

В първия пример преводният еквивалент на неопределителния член *una* е **нулев член** (Ø град), а във втория – **лексемата едно** (едно чекмедже).

Сега ще представим и няколко примера, в които се наблюдава преводаческа асиметрия:

3. *Un'altra volta passò una colonna di camion, proprio sotto casa[...]*

После мина някаква колона камиони, точно под прозорците ни (АМ/АМа).

После точно до къщата ни мина Ø колона от камиони (АМ/АМб).

Словосъчетанието *una colonna* е преведено по два различни начина: в първия превод – чрез неопределителното местоимение **някаква**, а във втория – чрез **нулев член** (Ø колона).

4. [...] *e così facemmo, sedendoci su un banco di pietra che stava all'imboccatura del ponte.*

[...]и така направихме, като седнахме на каменната пейка в началото на моста (АМ/АМа).

Така и направихме, като седнахме на една каменна пейка до моста (АМ/АМб).

Първият преводен еквивалент на *un banco di pietra* е с **определителен член** (каменната пейка), а вторият – с **лексемата една** (една каменна пейка).

5. *Dopo circa mezz'ora di cammino arrivammo ad un bivio [...].*

След около половин час стигнахме до един кръстопът (АМ/АМа).

След като повървахме половин час, стигнахме до ∅ кръстопът [...] (АМ/АМб).

Двата преводни варианта на *un bivio*, които наблюдаваме, са с лексемата **един** (един кръстопът) и с **нулев член** (∅ кръстопът).

6. *Paride era un tipo curioso, come scoprii in seguito, insensibile e senza amor proprio, per così dire.*

Париде беше ∅ особен човек, както открих по-късно, безчувствен, и би могло дори да се каже, без усет за каквото и да е било човешко достойнство (АМ/АМа).

Париде по природа беше любопитен, а както разбрах по-късно, и бездушен, беше лишен от чувство за собствено достойнство (АМ/АМб).

При последния пример, който ще представим, в словосъчетанието *un tipo curioso* в първия превод е употребен **нулев член** (∅ особен човек). Интересен е вторият превод, тъй като при него е използван **описателен превод** (по природа беше любопитен).

Разнообразието от преводни еквиваленти, които разгледахме, и високият процент преводаческа асиметрия (44%) показват, че все още не може да се говори за граматикализация на неопределителния член в СБЕ.

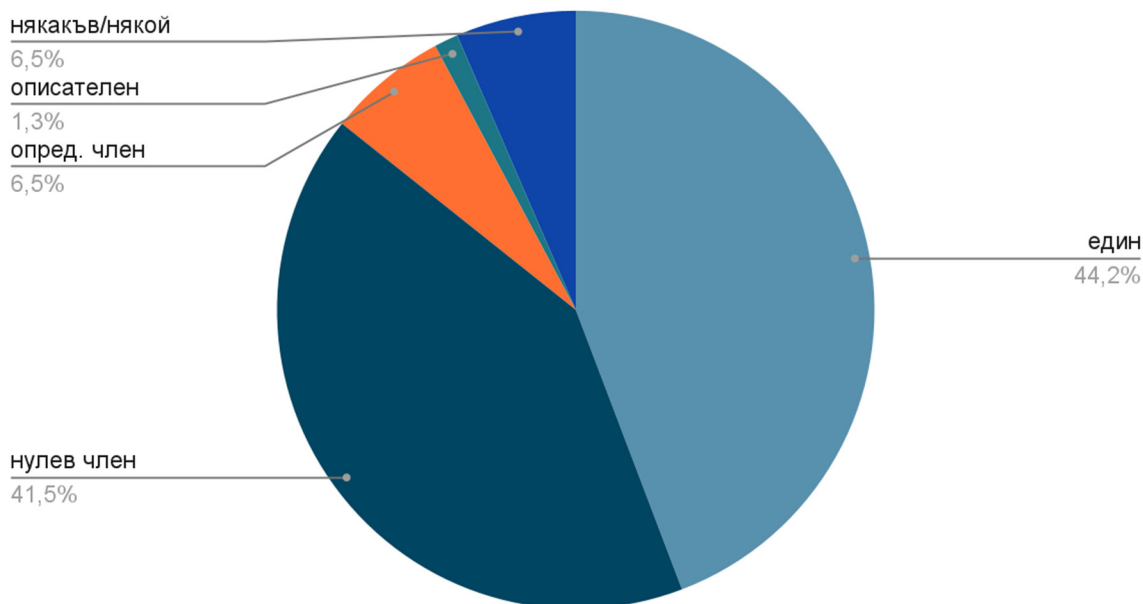
В следващите две диаграми (*Фигура 1* и *Фигура 2*) ще представим нагледно резултатите от проведеното изследване.

При преводните еквиваленти от английски език с най-висока фреквентност (44,2%) са вариантите с лексемата *един* и нейните словоформи, а тези с *нулев член* се срещат в 41,5% от примерите. Много по-рядко се употребяват еквивалентите с *определителен член* (6,5%), *неопределителните местоимения* (*някой/някакъв*) и техните словоформи (6,5%), а в изключително малък брой от изследваните примери се среща *описателният превод* (1,3%):

His companion, Mr. Shelby, had the appearance of a gentle man.

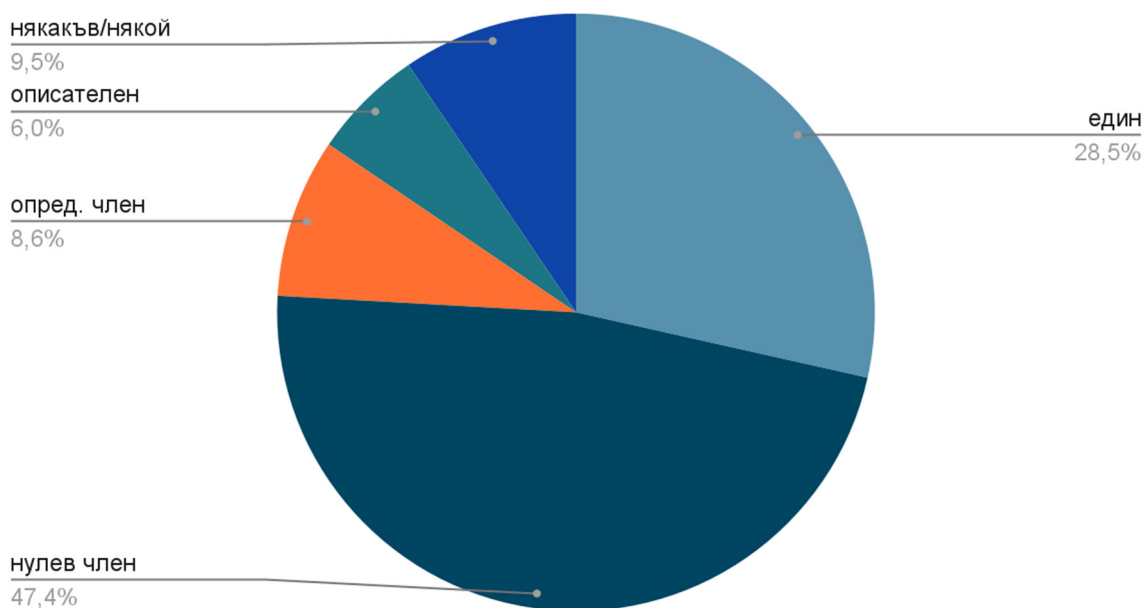
- 1) Неговият събеседник, Шелби, имаше вид на истински джентълмен (НБС/ХБСа);
- 2) Неговият събеседник, Шелби, имаше обноски на един добре възпитан човек (НБС/ХБСб).

Фигура 1

При преводните еквиваленти от италиански език в 47,4% от примерите е употребен *нулев член*, а лексемата *един* и нейните словоформи се срещат в 28,5%. Със значително по-ниска фреквентност са вариантите с *неопределителните местоимения* *някой/някакъв* и техните словоформи (9,5%), с *определителен член* (8,6%) и с *описателен превод* (6%).

Фигура 2

Част от българските учени споделят идеята, че е налице тенденция към граматикализация на лексемата *един* във функция на неопределителен член (С. Иванчев, Р. Ницолова, С. Георгиев, В. Станков, Х. Стаменов, В. Зидарова). Различно е мнението на друга група изследователи, според които *един* функционира по-скоро като неопределително местоимение (В. Косеска-Тошева, Т. Шамрай, С. Стоянов). Разбира се, в търсене на отговор на въпроса дали е удачно да се говори за неопределителен член в българския език са направени и редица съпоставителни изследвания с английския език (Молхова/Molhova 1970, Стаменов/Stamenov 1984, 1985), които показват, че *един* е само частичен функционален еквивалент на неопределителния член.

Резултатите от нашето изследване на примерите от английски и италиански език са следните:

1) Основният начин за изразяване на *неопределеност* в СБЕ е чрез т.нар. нулев член, т.е. чрез отсъствието на маркер – факт, който сигнализира за конкретност на явленията, назовани със съществителни имена; 2) Що се отнася до английския и италианския език, в тях съществува специален формален показател за индефинитност, наречен неопределителен член, който изпълнява различни функции в структурата на всеки от тези езици само за броимите съществителни имена. 3) Употребата на нулев член (т.е. изпускането на член – определителен или неопределителен) в английския и в италианския език съвсем не е така често срещана както в българския език. В италианския език се наблюдава в „някои особени случаи“ (Трифоне, Палермо/Trifone, Palermo 2005: 55 – 56); 4) Нашите наблюдения показваха, че в най-голям брой от примерите за английско-български транслационни съответствия се предпочита лексемата *един* (и нейните словоформи). Това ни дава основание да предположим, че може би в бъдеще тя ще се утвърди като еквивалент на западноевропейския неопределителен член, макар и не със същите функции; 5) В анализирания примери в превод от италиански език като еквивалент най-често се употребява т.нар. *нулев член*. Той има висока фреквентност и в преводите от английски на български език; 6) Наред с това в преводите от италиански език като еквивалент на неопределителния член се употребява достатъчно често и лексемата *един*, което още веднъж ни дава основание да говорим за тенденция към нейното граматикализиране в нашия език; 7) Тенденцията към граматикализация обаче все още не е достигнала крайната си фаза, доказателство за което е наличието на разнообразни функционално-семантични еквиваленти на английския и италианския неопределителен член при превод на български език.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Георгиев/Georgiev 1991:** Георгиев С. *Българска морфология*. Велико Търново: Абагар, 1991. [Georgiev, S. *Balgarska morfologiya*. Veliko Tarnovo: Abagar, 1991.]
- ГСБКЕ/GSBKE 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*, Стоянов, С. и кол. София: Издателство на БАН. [*Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya*. Stoyanov, S. et al. Sofia: Izdatelstvo na BAN.]
- Зидарова/Zidarova 1998:** Зидарова В. Референциален аспект на определеността и неопределеността в съвременния български език. // *Помагало по българска морфология. Имена*. Шумен: Алтос, 1998, 204 – 209. [Zidarova, V. Referentsialen aspekt na opredelenostta i neopredelenostta v savremenniya balgarski ezik. // *Pomagalo po balgarska morfologiya. Imena*. Shumen: Altos, 1998, 204 – 209.]
- Зидарова/Zidarova 2018:** Зидарова В. *Семантика и прагматика на именната детерминация в българския език*. Пловдив: Коала прес, 2018. [Zidarova, V. *Semantika i pragmatika na imennata determinatsiya v balgarskiya ezik*. Plovdiv: Koala pres, 2018.]
- Иванчев/Ivanchev 1957:** Иванчев С. Наблюдения върху употребата на члена в българския език. // *Български език*, 1957, кн. 6, 499 – 524. [Ivanchev, S. Nablyudeniya varhu upotrebata na chlena v balgarskiya ezik. // *Balgarski ezik*, 1957, kn. 6, 499 – 524.]
- Карагъзова/Karagyozova 1982:** Карагъзова С. Определената референция. // *Съпоставително езикознание*, 1982, кн. 6, 22 – 28. [Karagyozova, S. Opredelenata referentsiya. // *Sapostavitelno ezikoznanie*, 1982, kn. 6, 22 – 28.]
- Кирякова/Kiryakova 2004:** Кирякова И. *Италианска граматика с упражнения*. София: Наука и изкуство, 2004. [Kiryakova, I. *Italianska gramatika s uprazhneniya*. Sofia: Nauka i izkustvo, 2004.]
- Кирякова, Бояджиева/Kiryakova, Boyadzhieva 2003:** Кирякова И., Н., Бояджиева. *Италианска граматика*. София: Хейзъл. [Kiryakova, I., N. Boyadzhieva. *Italianska gramatika*. Sofia: Heizal.]
- Куцаров/Kutsarov 1997:** Куцаров И. *Лекции по българска морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1997. [Kutsarov, I. *Leksii po balgarska morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 1997.]
- Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik/Куърк, Грийнбаум, Лийч, Стартвик 1985:** Quirk R., S. Greenbaum, G. Leech G., J. Svartvik. *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London & New York: Longman, 1985.

- Лакова/Lakova 1997 – 1998:** Лакова М. Категорията неадефинитност/адефинитност или категорията определеност/неопределеност. // *Български език*, 1997 – 1998, кн. 1, 12 – 24. [Lakova, M. Kategoriyata neadefinitnost/adefinitnost ili kategoriyata opredelenost/neopredelenost. // *Balgarski ezik*, 1997 – 1998, kn. 1, 12 – 24.]
- Лакова/Lakova 1983:** Лакова М. Семантика на въпросителните местоименни думи в съвременния български език във връзка с категорията определеност/неопределеност. // *Изследвания върху съвременния български книжовен език и неговата история. Известия на Института за български език*, 1983, кн. XXV, 147 – 178. [Lakova, M. Semantika na vaprostitelnite mestoimenni dumi v savremenniya balgarski ezik var vrazka s kategoriyata opredelenost/neopredelenost. // *Izsledvaniya varhu savremenniya balgarski knizhoven ezik i negovata istoriya. Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, 1983, kn. XXV, 147 – 178.]
- Лакова, Гаргов/Lakova, Gargov 1985:** Лакова М., Г. Гаргов. За категорията определеност/неопределеност като семантико-прагматична категория. // *Език и литература*, 1985, кн. 2, 115 – 128. [Lakova, M., G. Gargov. Za kategoriyata opredelenost/neopredelenost kao semantiko-pragmaticzna kategoriya. // *Ezik i literatura*, 1985, kn. 2, 115 – 128.]
- Молхова/Molhova 1986:** Молхова Ж. *Съществуващо име. Съпоставително изследване върху английския и българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1986. [Molhova, Zh. *Sashtestvitelno ime. Sapostavitelno izsledvane varhu angliiskiya i balgarskiya ezik*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ochridski“, 1986.]
- Ницолова/Nitsolova 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ochridski“, 2008.]
- Ницолова/Nitsolova 2018:** Ницолова Р. Функцията на детерминацията с артикли в българския език. // *Българистични езиковедски четения. Материали от Международната конференция по случай 130-годишнината на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, 19 – 20 ноември 2018 г., 127 – 135. <http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/image_singpdf/b43c0060-2f2f-4b67-83cc-c800a4fbeb5>, 22 октомври 2022. [Nitsolova, R. Funktsiyata na determinatsiyata s artikli v balgarskiya ezik. // *Balgaristichni ezikovedski cheteniya. Materiali ot Mezhdunarodnata konferentsiya po sluchai 130-godishninata na Sofiiskiya universitet “Sv. Kliment Ochridski“*, 19 – 20 oktombri 2018 g., 127 – 135.

<http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/image_singpdff/b43c0060-2f2f-4b67-83cc-c800a4fbed5>, 22 October 2022.]

Станков/Stankov 1998: Станков В. За категорията неопределеност на имената в българския език. // *Помагало по българска морфология. Имена*. Шумен: Алтос, 1998, 129-145. [Stankov, V. Za kategoriyata neopredelenost na imenata v balgarskiya ezik. // *Pomagalo po balgarska morfologiya. Imena*. Shumen: Altos, 1998, 129 – 145.]

Стоянов/Stoyanov 1965: Стоянов С. Членуване на имената в българския език. София: Наука и изкуство, 1965. [Stoyanov, S. *Chlenuvane na imenata v balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1965.]

Стоянов/Stoyanov 1980: Стоянов С. Граматическата категория „определеност“ в българския език. София: Народна просвета, 1980. [Stoyanov, S. *Gramaticheskata kategoriya “opredelenost” v balgarskiya ezik*. Sofia: Narodna prosveta, 1980.]

Стоянов/Stoyanov 1998: Стоянов, С. По въпроса за наличието на неопределителен член в българския език. // *Помагало по българска морфология. Имена*. Шумен: Алтос, 1998, 183 – 194. [Stoyanov, S. Po varpasa za nalichieto na neopredelitelien chlen v balgarskiya ezik. // *Pomagalo po balgarska morfologiya. Imena*. Shumen: Altos, 1998, 183 – 194.]

Трифоне, Палермо/Trifone, Palermo 2005: Трифоне П., М. Палермо. *Италианска граматика*. София: Емас, 2005. [Trifone, P., M. Palermo. *Italianska gramatika*. Sofia: Emas, 2005.]

Шамрай/Shamrai 1989: Шамрай Т. Членувани и нечленувани имена в съвременния български език. София: Народна просвета, 1989. [Shamrai, T. *Chlenuvani i nechlenuvani imena v savremenniya balgarski ezik*. Sofia: Narodna prosveta, 1989.]

ИЗТОЧНИЦИ

АМ/АМа: А. Moravia. *La ciociara*. [А. Моравия. *Чочарка*. Преводач: М. Касърова. София: Народна култура, 1985.]

АМ/АМб: А. Moravia. *La ciociara*. [А. Моравия. *Чочарка*. Преводач: Н. Христова. София: Хермес, 2014.]

НБС/ХБСа: Н. В. Stowe. *Uncle Tom's Cabin*. [Х. Б. Стоу. *Чичо Томовата колиба*. Преводач: А. Каменова. София: Скорпио, 2021.]

НБС/ХБСб: Н. В. Stowe. *Uncle Tom's Cabin*. [Х. Б. Стоу. *Чичо Томовата колиба*. Преводач: К. Савов. София: Отечество, 1985.]